

LUND UNIVERSITY

Det framväxande massuniversitetets kvalitetsfrågor

Persson, Anders

Published in:
Årsbok 1997. Institution i rörelse

1998

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Persson, A. (1998). Det framväxande massuniversitetets kvalitetsfrågor. I *Årsbok 1997. Institution i rörelse* (s. 26-35). Sociologiska institutionen, Lunds universitet.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Det framväxande massuniversitetets kvalitetsfrågor

■ Anders Persson

Sverige förefaller gå baklänges in i det postindustriella samhället. Den kris och det krismedvetande som har präglat det svenska samhället under två decennier förstås i allmänhet inte som en övergång, utan mer som en tillfällig svacka. Stor energi ägnas därför åt att upprätthålla föreställningen om att bortfallet av lönearbeten är temporärt. Rätten att leva lönearbetslös administreras genom temporärt lönearbetsbefriande åtgärder, vilka konserverar lönearbetsberoendet snarare än ger möjlighet att utnyttja den befriade tiden på annat sätt. Delvis som en icke avsedd konsekvens av tron på den industriella återhämtningen har massuniversitetet börjat växa fram. Universitetsutbildning har nämligen i allt högre grad kommit att bli en del av de åtgärder med vars hjälp de politiska beslutsfattarna tror sig säkra lagerhållningen av arbetskraften i avvaktan på höjd arbetskraftsefterfrågan. Under förutsättning att kvaliteten är god är utbildning ett positivt alternativ till lönearbetslöshet. Syftet med denna idétext¹ är att belysa en del av de kvalitetsfrågor som massutbildningen reser.

Från elit- till massuniversitet

1985 fanns drygt 150.000 studenter i Sverige och antalet hade då i stort sett legat stilla sedan den dramatiska ökningsperioden kring 1970. 1995 hade antalet studenter stigit till nästan 250.000 och den största ökningen inträffade under början av 1990-talet. I jämförelse med situationen 1965 börjar universitetsutbildningen 1995 bli ett massfenomen, vilket följande tabell² visar.

- 1 Texten bygger delvis på uppsatsen "Den mångdimensionella utbildningskvaliteten – universitetet som kloster, marknad och självorganisation", vilken ingår i Persson, Anders (red), *Kvalitet och kritiskt tänkande*, Sociologiska institutionen: Lunds universitet 1997.
- 2 Data för 1995 har hämtats från Högskoleverkets projekt *Studenterna i Sverige* (StudS). (Rapport ännu ej publicerad men preliminära resultat finns på Högskoleverkets hemsida: <http://www.hsv.se/Ufyra/studs.html>). Antalet studenter 1995 avser samtliga registrerade, nettoräknade studenter höstterminen 1995 enligt högskoleregistret. Antalet doktorander 1995 avser aktiva doktorander (med aktivitetsgrad över 10 %) vårterminen 1995. När det gäller studenterna 1965 avses bruttoinskrivna = samtliga nyinskrivna studenter (*Statistisk årsbok* 1966). Doktorander 1965 utgörs av samtliga licentiander och doktorander höstterminen 1965 (*Utbildningsstatistisk årsbok* 1979, tabell 8 C.7).

Tabell 1 *Studenter och doktorander 1965 resp. 1995*

	1965	1995
Studenter	22.334	246.002
Doktorander	7.144	16.000

Sedan 1995 har antalet studenter ökat ytterligare och närmar sig idag 300.000. Får vi tro de politiska beslutsfattarna kommer den kraftiga ökningen att fortsätta eftersom man har målsättningen att den s k deltagarfrekvensen (= andelen av befolkningen som vid en viss tidpunkt bedriver studier vid universitet och högskolor) ska öka ytterligare. Sverige jämför sig med andra länder och finner då att deltagarfrekvensen är högre på många andra håll. Om Sverige skulle ha uppnått en lika hög deltagarfrekvens som t ex Finland 1995 skulle antalet studenter ha behövt öka med ytterligare 100.000³. Det finns en utbredd tro att ökning av antalet högskoleutbildade leder till ekonomisk återhämtning och därmed har graden av nationell "massuniversifiering" definierats in i den ekonomiska konkurrensens sfär, vilket framgår av följande rader:

En utbyggnad av utbildningskapaciteten är ... på gång. Till år 2010 skulle andelen i befolkningen med eftergymnasial utbildning öka från ca 20 procent till knappt 30 procent. Är det mycket eller lite? Räcker det för kunskapssamhället? Kanske? Kanske inte? I det land som har högst utbildning i befolkningen [Kanada, AP] ligger motsvarande andel för närvarande på 40 procent.⁴

Bakgrunden till den kraftiga ökningen av studentantalet är sammansatt. Det finns en tendens till massuniversifiering i västvärlden överhuvud taget och i vissa länder började ökningen långt tidigare än i Sverige. Här sammanfaller ökningen med industrisamhällets kris, med behov av ett slags positiv nationell självbild efter decennier av negativt krismedvetande, med förväntningar om en ny sorts kompetens i det som ömsom kallas kunskaps- och ömsom informationssamhället. Det som trots allt mest drivit på den markanta ökningen av studentantalet är arbetslösheten, bland unga i synnerhet. Under perioden 1985-95 har följaktligen ökningen av de yngres deltagarfrekvens i universitetsutbildning varit kraftigast. Massuniversitetet tycks således växa fram därför att sysselsättningen minskar, inte därför att beslutsfattarna ovillkorligt önskar höja utbildningsnivån i samhället även om det hela gärna framställs så i den politiska retoriken. Detta förstärker intrycket av att vi är i färd med att baklänges promenera in i det postindustriella samhället.

Massuniversitetets kvalitetsfrågor

I det följande tar jag min utgångspunkt i den ursprungliga betydelsen av ordet kvalitet, nämligen "hurudanhet", hur någonting *är*. Intresset för hur någonting är kan

3 Uppgifter hämtade från det nämnda Högskoleverksprojektet *Studenterna i Sverige*.

4 Sohlman, Åsa, *Framtidens utbildning. Sverige i internationell konkurrens*, SNS Förlag 1996, s 109.

emellertid knappast odlas utan reflektioner kring hur detta någonting *varit*. Kvalitet som inre mening kan framstå som fixt och trögt, varför kvalitet i sammanhang konstruerade av människor inte endast beskriver hur någonting är och har varit, utan också hur någonting *vill vara*. Universitetets kvalitet är mångdimensionell. Vi behöver inte gå längre än till dess utveckling för att illustrera detta: universitetet är en förmodern institution som på en rad olika sätt förändrats till följd av sin framgångsrika anpassning i det moderna samhället och som nu håller på att överskrida (alternativt: på allvar växa in i) sin moderna roll. I det följande kommer jag därför att reflektera över det framväxande massuniversitetet mot bakgrund såväl av elituniversitetet som vad som kan kallas det visionära massuniversitetet, med andra ord både det som är och har varit samt det som skulle kunna vara i framtiden.

Massuniversitetets kvalitetsfrågor är många och i det följande ska jag nämna några som mest har att göra med själva antalet studenter, varför de blivit studenter och vilken mening de ger sina universitetsstudier. Närmare bestämt kommer jag att reflektera över universitetsomvandlingens konsekvenser för (1) förhållandet mellan kunskap och nytta, i synnerhet utbildningens innehåll med avseende på vad som kallas den akademiska dogmen eller kunskapssökandet för sin egen skull, (2) undervisningsformerna i ljuset av det ökande antalet studenter samt (3) studenternas delaktighet.

Relationen mellan kunskap och nytta

Övergången från elit- till massuniversitet innebär en mängd förändringar. Universitetet får en annan roll i samhället, verksamheten där förändras i och med att studentantalet ökar liksom att en annan kategori studenter kommer in. För oss som arbetar med att organisera studenternas läroprocesser kan omvandlingen av universiteten erfaras mycket konkret. Förändringarna – som innebär såväl möjligheter som hot – kan kanske antydast med hjälp av nedanstående figur som försöker avbilda elit- och massuniversitetets olika institutionella ansikten.

Figur 1 *Elit- och massuniversitetets institutionella ansikten*

	elituniversitet	massuniversitet
Nyttoorientering	SKRÅ	FABRIK
Orientering mot akademiska dogmen	KLOSTER	FOLKBILDNINGS-INSTITUTION

Figuren är, som sådana brukar vara, en överförenkling som dock syftar till att ge perspektiv på både universitetets förändring och de hot och möjligheter som övergången till massutbildning ger upphov till. För det första görs skillnad mellan två slags orienteringar i verksamheten: med nyttoorientering menas åsyftad kvalificering av studenterna i förhållande till efterfrågan på arbetsmarknaden; med orientering mot akademiska dogmen⁵ avses att verksamheten bedrivs under förutsättningen att kun-

⁵ Se Nisbet, Robert A, *The Degradation of the Academic Dogma*, second ed, Transaction Publishers 1996.

skapssökande är sitt eget ändamål. För det andra skiljs mellan elit- och massuniversitet: elituniversitetet är slutet, medan massuniversitetet är öppet gentemot omvärlden både vad gäller rekrytering och "utsläpp" av studenter. Om vi återigen aktualiserar studentantalets förändring från 1965 till 1995 (tabell 1 ovan) och relaterar det till antalet doktorander så indikerar redan kvoten mellan studenter och doktorander vid resp. tidpunkt (från 1 doktorand per 3 studenter 1965 till 1 doktorand per 15 studenter 1995) en utveckling från slutet till öppet universitet. 1965 stannade studenter i mycket högre grad kvar inom universitetet under längre tid, medan universitetsutbildning 1995 för de allra flesta är en del av övergången till annan verksamhet.

Det nyttoorienterade elituniversitetet har skråkaraktär: tillträdet är strikt reglerat till monopoliserade kunskapsområden samtidigt som det kvalificerar för yrkesverksamhet. Exempel på universitetsutbildning med skråkaraktär är de gamla professionernas utbildningar. Bevarandet av monopolet sätter i hög grad sin prägel på den sortens utbildning. Elituniversitetet orienterat mot den akademiska dogmen är klosterlikt: det utgörs av kontemplation i en från omvärlden avskärmad och sluten miljö. Nyttoperspektivet är irrelevant i sammanhanget eftersom bildning är verksamhetens målsättning. Om nyttoperspektivet trots allt anläggs, vilket idag görs i fråga om olika humanistiska discipliner, så kan klostrets museala och kulturarvsbevarande karaktär framhållas.

Det nyttoorienterade massuniversitetet innebär rationell produktion av examina i syfte att tillfredsställa arbetsmarknadens efterfrågan. Utbildningsfabriken ser studenterna som råvaror som formas till nyttiga varor, vilka snabbt måste avkasta på arbetsmarknaden. Ekonomi- och datautbildningar samt vissa ingenjörsutbildningar har väl närmast fått denna karaktär under senare år. Genomströmning är verksamhetens kännetecken. Massuniversitet som å andra sidan vägleds av den akademiska dogmen får på sin öppenhet gentemot omgivningen karaktär av folkbildningsinstitution. Exempel på denna sorts utbildning är möjligen universitetsutbildning av Open University-typ. Kunskapsspridning är kännetecknet.

Universitet är institutioner som präglas av ett spänningsfyllt förhållande mellan nytta och kunskapssökande för dess egen skull. De olika institutionella ansikten som beskrivits – skrå, kloster, fabrik och folkbildningsinstitution – ska inte i första hand uppfattas historiskt, utan mer som en beskrivning av den institutionella variationsbredd som är förhanden. Det som markant varierar över tid är hur tillträdet till universitetsutbildning regleras, och följaktligen hur universitetets förhållande till samhället organiseras, och här har gjorts en grov åtskillnad mellan elit- resp. massuniversitet. I dagens universitet överlagras de olika institutionella ansiktena varandra och vi kan också uppfatta dem i termer av möjligheter och hot i den kommande utvecklingen. Dagens universitet är differentierade på ett sådant sätt att de på en och samma gång innesluter skrået, klostret, fabriken och folkbildningsinstitutionen. I det sammanhanget kan nämnas att när Rothblatt diskuterar universitetets idé hävdar han att om man med "idé" menar ett slags inre karaktär eller en essens så finns det ingen sådan. Däremot finns det olika idéer om universitetets idé⁶.

6 Rothblatt, Sheldon, *The Modern University and Its Discontents*, Cambridge University Press 1997.

Skrået sysselsätter sig med att upprätthålla utbildnings- och yrkesmonopolet, medan klostret är mer upptaget med bildningen. Fabriken ägnar sig åt genomströmningen, medan folkbildningsinstitutionen praktiserar massspridning av kunskap. Dessa fyra kännetecken – monopoliseringen, bildningen, genomströmningen och kunskapsspridningen – kan, om man så vill, ses som kvalitetsfrågor. Åtminstone de tre sistnämnda är aktuella i den nuvarande kvalitetsdiskursen. Bildningen hålls ibland fram som en viktig kvalitetsfråga, ofta i motsättning till nyttoperspektivet. Genomströmningen, i synnerhet när det gäller kandidat- och magisteruppsatser samt doktorsavhandlingar, är likaledes en idag central kvalitetsfråga. Kunskapsspridningen har aktualiserats kraftfullt under senare år, inte minst i samband med satsningarna på informationsteknologi, distansutbildning och på universitetets tredje uppgift: kontakten med samhället. Nya högskolor, som t ex Malmöhögskolan, kan profilera sig som breda kunskapsspridare i icke-akademisk miljö och gör det delvis också.

I det förmoderna elituniversitetet betonades kunskapssökandet för sin egen skull i den mån det över huvud taget behövde betonas. Kanske togs den akademiska dogmen helt enkelt för given. Först när elituniversitetet börjar moderniseras verkar det finnas anledning att betona kunskapssökandet för sin egen skull, då som ett försvar mot nyttotänkandets utbredning.

I den nuvarande högskolelagen finns en paragraf som närmast syftar till att säkra att universitetsutbildningen inte degraderas till enbart yrkesförberedelse och arbetsmarknadskvalificering:

9 § Den grundläggande högskoleutbildningen skall, utöver kunskaper och färdigheter, ge studenterna förmåga till självständig och kritisk bedömning, förmåga att självständigt lösa problem samt förmåga att följa kunskapsutvecklingen, allt inom det område som utbildningen avser. Utbildningen bör också utveckla studenternas förmåga till informationsutbyte på vetenskaplig nivå. Forskarutbildningen skall, utöver vad som gäller för grundläggande högskoleutbildning, ge de kunskaper och färdigheter som behövs för att självständigt kunna bedriva forskning.⁷

Jag inbillar mig att den sortens reglering av verksamheten var överflödigt i det förmoderna elituniversitetet, däremot behövs den i kvarlevande elitutbildningar. Förmodligen förhåller det sig så att betoningen av vetenskaplig och kritisk bedömning uppstår när universitetsutbildningen blir föremål för nyttotänkande. Med paragraf nio i högskolelagen binder sig staten, likt Odysseus, vid masten för att kunna motstå sirenernas lockrop. Det tycks mig i alla fall som att det förhållandet att universitetsutbildning skall lära studenterna "kritisk och självständig bedömning" oftast understryks när utbildningen är alltför effektiv i, eller alltför villig, att snävt spegla förhållandena på arbetsmarknaden. De få undersökningar som gjorts av universitetsutbildningens bidrag till studenternas kritiska tänkande, redovisar emellertid nedslående resultat.

7 Högskolelagen SFS 1992:1434.

I det framväxande massuniversitetet tycks det ske en differentiering av kunskap och nytta. Vissa utbildningar och ämnen förefaller ha kunskapsorientering, medan andra har nyttoorientering och snabbt och effektivt låter studenterna strömma igenom på sin väg mot arbetsmarknaden.

Eftersom massuniversitetet i Sverige uppstår som en konsekvens av industrisamhällets kris och att följaktligen många studerar därför att lönearbetena inte räcker till åt alla, kan utrymme ges för både mer lustfyllda och existentiella studier. Möjligheten att kunskapsorientera studierna torde vara större när inte arbetsmarknaden programmerar utbildningsinnehållet.

Samtidigt förefaller studenternas nyttoorientering att tillta, vilket förmodligen kan förklaras dels av arbetslöshetsrädsla och dels av att universitetsvistelsen för många fler av dagens studenter än tidigare är ett steg på vägen mot något annat. I den studentenkät som 1996 besvarades av 2.300 studenter vid Lunds universitet, kallad Studentbarometern, framgår att de svarande anser att universitetet inte i tillräcklig grad förbereder studenterna för livet efter studierna. Resultatet varierar mellan fakulteterna: studenter inom medicinska och odontologiska fakulteterna samt Lärarhögskolan är tillfredsställda med universitetets livsförberedelse, medan studenterna inom alla övriga fakulteter är otillfredsställda. Med tanke på att just studenterna inom namngivna fakulteter är nöjda får man anta att "förberedelse för livet efter studietiden" i huvudsak definieras som förberedelse för arbetsliv och arbetsmarknad. I sammanhanget ska också nämnas att studenterna inom alla fakulteter utom en är tillfredsställda med den "träning i kritiskt tänkande" de fått inom universitetsutbildningen.⁸

Studentbarometerns resultat ger upphov till en, åtminstone ytligt sett, motsägelsefull bild. Studenterna är tillfredsställda med träningen i kritiskt tänkande medan uppfattningen att det nog är ganska dåligt ställt med universitetsutbildningens bidrag till det kritiska tänkandet förefaller vara ganska utbredd bland dem som arbetar inom universitetet. Studenterna är å andra sidan otillfredsställda med universitetsutbildningens "livsförberedelse", vilket åtminstone de mer uttalat teoretiska utbildningarna inte anser sig ha till uppgift att överhuvud taget ägna sig åt. Detta skulle kunna tolkas som en djup klyfta mellan universitetet och studenterna. I den aktuella samhällssituationen har universitetet stor möjlighet att betona just kunskapssökande för kunskapens egen skull, men studenternas nyttoorienterade missnöje innebär ett tryck i motsatt riktning. Konkret kan detta dilemma omformuleras till en kvalitetsfråga som rör undervisningens innehåll: Hur gör vi för att bedriva en undervisning som både visar studenterna värdet av kunskapssökande för kunskapens egen skull och tar hänsyn till det faktum att en överväldigande majoritet av studenterna inte stannar vid universitetet, utan är på väg någon annanstans och vill ha hjälp med att lära sig tillämpa sina kunskaper?

Undervisningsformer

Kardinal Newman författade 1853 en bok om "universitetets idé" som kom att få stort inflytande på universitet i åtminstone den engelskspråkiga delen av världen.

8 Studentbarometern. Resultatredovisning, Utvärderingsenheten: Lunds universitet 1997.

Universitetets idé, enligt honom, var funktionen att vara en plats där studenter undervisas i universell kunskap. Newman menade vidare att forskning inte borde förekomma vid universitetet eftersom lärarna då inte skulle kunna ägna sig helt och fullt åt undervisning, dvs överföring av bildande kunskap till eleverna.

Newman var förankrad i den sortens elitistiska och slutna universitetsliv som Oxford och Cambridge representerade, ett slags pastoral klostertillvaro, och följaktligen var han skeptisk till de nya universitet som vid den tiden växte fram, t ex i London.⁹ Den undervisning som han så varmt förespråkade var alltså av ett helt annat slag än den som förekommer idag, i synnerhet var undervisningsformerna inte variabla utan i det närmaste konserverade på grund av elituniversitetets fokusering på selektion av studenter.

I det framväxande massuniversitetet uppstår av det motsatta skälet, icke-selektionen och öppenheten gentemot omvärlden, ett undervisningsproblem. Det har både att göra med antalet studenter och deras motivation. Det förstärks i den nuvarande situationen av att studentantalet ökar utan att undervisningsresurserna ökar i motsvarande grad. Erfarenheterna från Storbritanniens 15 senaste år, när universitetsutbildningen ökat explosionsartat, är därvidlag på många sätt avskräckande: under perioden har antalet studenter fördubblats medan resurserna varit konstanta. De problem vi nu börjar känna av här – stora grupper, lärarutbrändhet, lokalproblem – har man lång erfarenhet av i Storbritannien där massutbildning nu är norm¹⁰. Slutsatsen där och här är att om undervisningsformerna inte förändras, löper undervisningskvaliteten risk att snabbt försämrats.

Blotta antalet studenter är alltså i sig tillräckligt för att göra undervisningsformerna till en kvalitetsfråga i det framväxande massuniversitetet. Till detta ska dessutom läggas att den stora ökningen av studentantalet, i synnerhet om universitetsutbildning är ett av omständigheterna mer eller mindre påtvingat alternativ till annan sysselsättning, leder till att en delvis ny kategori studenter skall undervisas: studenter med större eller mindre motivationsproblem.

I det visionära massuniversitetet föreställer jag mig att undervisningen organiseras på ett sådant sätt att studenterna får goda möjligheter till självorganisation av sina studier. Studenterna är en stor men dåligt utnyttjad resurs vid svenska universitet. Universitetsläraren är på sätt och vis också en dåligt använd resurs eftersom han/hon ses i det närmaste uteslutande som föreläsare, trots att hon/han är forskarutbildad och för det mesta skicklig när det gäller att formulera och bearbeta problem. Ett sätt för universitetsläraren att hantera större studentgrupper (vilket med tanke på tilltagande lärarutbrändhet väl närmast också kan ses som en överlevnadsstrategi) är att få studenterna att i högre grad studera även när de inte är omedelbart närvarande och övervakade. Nyckeln till denna undervisning finns inom forskningen, och vad framtidens universitetslärare måste bli skickligare på är att få studenterna att från allra första början bli ett slags forskare som arbetar med problem formulerade av läraren och studenterna inom ämnets ram. Samarbete mellan studenter i mindre grupper,

⁹ Rothblatt, a.a

¹⁰ Se Smith, Anthony & Webster, Frank (eds), *The Postmodern University? Contested Visions of Higher Education in Society*, Open University Press 1997.

väglett av läraren och av honom eller henne producerade material, måste förmodligen dessutom bli ett av framtidens viktigaste undervisningsredskap. Det visionära massuniversitetet är det problemformulerande och problemfokuserande universitetet där universitetslärare och studenter tillsammans tar sig an ämnet via skickligt formulerade och motiverande problem. Detta ersätter modellen med den talande läraren och de lyssnande studenterna och framför allt ifrågasätts den papegojmässiga fokuseringen på memorering och besvarandet av andras frågor som nu är så utbredd. Universitetsläraren får alltså försöka utveckla sig till vad jag i ett annat sammanhang¹¹ kallat processkötare, en lärare som sätter igång, håller liv i och leder lärprocesser på ett sätt som gör studenterna till medagerande i dem.

Studenternas delaktighet

Studenternas situation i elituniversitetet bestämdes i hög grad av att de var underkastade elitkvalificering. I någon mening var de representanter för ett slags "juniorelit". Mot den bakgrunden kan studenten sägas genomgå ett slags proletarisering i det framväxande massuniversitetet. Under baklängespromenaden ut ur industrisamhället tycks det som om industrisamhällets relationer mellan överordnade och underordnat kollektiv säkrar sin överlevnad genom att smyga sig in i massuniversitetet. En stor studentklass formeras och sammansvetsas av universitetet. Den företer många av den industriella alienationens kännetecken: en stor del av klassen hålls nere i ett slags påtvingad ansvarslöshet, som riskerar att övergå i inlärd hjälplöshet, medan en mindre del aktiverar sig i fackföreningsliknande studentkårer och kräver inflytande och delaktighet. Detta är naturligtvis en synvilla. Industrisamhällets över-underningsrelationer förlänger inte sitt liv genom att kлона sig inom universitetsutbildningen. Det är i verkligheten studenternas masstillvaro i kombination med utbildningsanordnarens administration av massan som skapar förhållanden som gör att ovanstående analogi i alla fall inte framstår som helt galen.

Studenternas alienerande masstillvaro upplevs som problematisk av de flesta. Svenska utbildningsmyndigheter och universitet har, inspirerade av tendenser till förvaltningsförnyelse i hela västvärlden, försökt bryta ned masstillvaron genom att skapa ett slags serviceanda där studenten ses som kund. Ur en synvinkel är detta ganska fyndigt eftersom studentens alienationsupplevelse förmodligen inte i första hand handlar om brist på inflytande, utan om individens osynliggörande i studentmassan. Kundmetaforen är dock ur en annan synvinkel ett mindre tilltalande sätt att bryta ned masstillvaron. Kundens tillvaro är i och för sig, åtminstone på ytan, individualiserad men också passivt konsumtionistisk. Att vara kund innebär vidare ett begränsat ansvarstagande. Med tanke på den centrala roll dagens studenter ger läraren i sina lärprocesser, vilket inte minst framgår av Studentbarometern, misstänker jag att den passiva och tendentiellt ansvarslösa kunskapskonsumtionismen redan tagit många studenter i besittning, och som en följd därav utvecklas i många fall vad som med en lätt vridning av Simmel kunde kallas en blaserad kunskapsattityd. Rapporter från t ex Storbritannien antyder samma sak: "Idag förväntas universitetet behandla

11 Persson, Anders, *Nyfikenhet, kritiskt tänkande och kvalitet*, Utvärderingsenheten: Lunds universitet 1996

sina studenter som kunder, varför studenterna har börjat ge lärarna skulden för sina misslyckanden. Studenter som misslyckas har börjat stämma universitetet."¹²

Hur kan vi individualisera utan att ansvarsbefria? Det är en kvalitetsfråga som vi måste ta oss an i framtiden. Här tror jag att studenternas medaktörskap i läroprocesserna är ett mycket viktigt steg. Vi måste alltså gå emot tendensen till passiv kunskapskonsumtion genom att få studenterna att ta ansvar för sitt eget lärande.

Lärandet i centrum

Massuniversitetet innebär inte per definition att utbildningskvaliteten sänks, däremot sätts kvalitetsfrågorna i fokus. På institutionsnivån innebär detta att vi måste förhålla oss som aktörer till det framväxande massuniversitetet och undersöka vilka problem och möjligheter det erbjuder. Problemen och möjligheterna inom de områden som behandlats i denna text sammanfattas i nedanstående figur mot bakgrund av det förmoderna elituniversitetet:

Figur 2 Kvalitetsfrågor

	Förmoderna elituniversitetet	Framväxande massuniversitetet	Visionära massuniversitetet
<i>Relationen kunskap/nytta</i>	betoning av kunskap	differentiering av kunskap och nytta	massspridning av kunskap
<i>Undervisningsformer</i>	selektion	massundervisning	självorganisation
<i>Studenternas delaktighet</i>	elitkvalificering	alienerad klass	medaktörer

Problemen som nämnts i denna text är att det framväxande massuniversitetet medför en tendens till differentiering av kunskap och nytta i utbildningen, att undervisningen omvandlas till massundervisning och att studenterna blir en alienerad klass. Massuniversitetets möjligheter är massspridningen av kunskap, studenternas självorganisation av studierna och deras roll som medaktörer.

I många olika sammanhang har jag försökt hävda att vi ska sätta lärandet i centrum för det kvalitetsarbete som nu pågår inom universitetsutbildningen. Delvis formulerade jag denna devis i polemik med uttrycket "studenten i centrum" i bl a Lunds universitets kvalitetsutvecklingsprogram, därför att det leder bort från lärandet till olika administrativa serviceaspekter av utbildningen. Att sätta lärandet i centrum i universitetsutbildningen är otvivelaktigt den viktigaste kvalitetsfrågan när det gäller att omvandla det framväxande massuniversitetet från problem till möjlighet.

De karaktäristika som i denna text tillskrivits det visionära massuniversitetet kan ses som olika aspekter av lärandet i centrum. Ett universitet som ägnar sig åt massspridning av kunskap, eller folkbildning med ett annat uttryck, är ett universitet som sätter lärandet i centrum. Ett universitet där lärarna vägleder studenterna till självor-

12 Smith, Anthony & Webster, Frank, *Changing Ideas of the University*, i Smith & Webster, a.a, s 1.

ganisering av sina studier måste sätta lärandet i undervisningens centrum. Ett universitet, slutligen, som gör studenterna till ansvarstagande medaktörer medverkar till att lärandet sätts i studenttillvarons centrum.

■ *Anders Persson är docent i sociologi, och verksam som forskare, lärare samt kvalitets- och utvecklingsansvarig vid Sociologiska institutionen.*